

Михайло Тимочко
(Львів)

ЮЛІАН МОВЧАН – ЛІКАР І ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ (ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

З нагоди 100-ліття від дня народження висвітлюються основні періоди життя і діяльності знаного лікаря, журналіста і письменника, активного громадського діяча української діаспори в США Юліяна Мовчана.

Ключові слова: Юліан Мовчан, медицина, журналістика, українська діаспора США, видання.

Михаил Тымочко. Юлиан Мовчан – врач и общественный деятель (к 100-летию со дня рождения).

По случаю 100-летия со дня рождения освещаются основные периоды жизни и деятельности известного врача, журналиста и писателя, активного общественного деятеля украинской диаспоры в США Юлиана Мовчана.

Ключевые слова: Юлиан Мовчан, медицина, журналистика, украинская диаспора США, издания.

Mykhailo Tymochko. Yulian Movchan – the doctor and statesman (dedicated to the centenary birthday).

The article covers main periods of life and activities of Julian Movchan – famous doctor, journalist and writer, active public figure of the Ukrainian diaspora in the USA. It is devoted to his coming 100th anniversary.

Key words: Julian Movchan, medicine, journalistics, Ukrainian diaspora in the USA, published works.

Історію української медицини збагачує вагомий доробок нашої діаспори, представники якої в роки тоталітарного режиму багато зробили для її збереження та розвитку. Яскравим прикладом такого служіння Україні є життя і діяльність Юліяна Григоровича Мовчана (1913–2002) [4, с. 126-127; 19, с. 6-62; 21, с. 7; 22; 25], молоді роки якого пов'язані із львівською школою медицини початку 40-х рр. минулого століття [9, с. 30-35, с. 16-21]. Він – знаний лікар, активний громадський діяч, журналіст, публіцист, член кількох американських товариств, зокрема, – об'єднання українських письменників в екзилі “Слово”, Українського лікарського товариства Північної Америки (далі – УЛТПА). У нелегких умовах еміграції написав і видав більше десятка книг, тисячі статей на популярні суспільно-політичні та медичні теми.

Постать Юліяна Мовчана представлена у публікаціях та виданнях Ярослава Ганіткевича, Павла Пундія, Петра Сороки, Степана Радіона та інших науковців. У ході дослідження використані й узагальнені матеріали енциклопедичного, науково-публіцистичного характеру як вітчизняних, так і діаспорних видань, електронні джерела інформації.

Народився Юліан Мовчан 19 лютого 1913 р. в с. Зороків Черняхівського району на Житомирщині [1; 2, с. 174; 3; 5]. Початкову освіту отримав у рідному селі, семирічну – в с. Мальованці, середню – у Житомирі. Через репресії родини під час колективізації та, щоб не бути депортованим, у 1930 р. втікає до тодішньої столиці України – Харкова. Працює робітником, в лабораторії, відповідальним секретарем фабричної багатотиражної газети “Червона нитка”.

Здібності до журналістики юнак мав ще у школі. За його ж спогадами – від 1927 р. дописував до обласної газети “Радянська Волинь” і був сількором. У 1933 р. стає студентом вечірнього курсу Українського комуністичного інституту журналістики (УКІЖ), що у ці роки функціонував у Харкові, а у 1935 р. його закінчує. Цього ж року НКВС отримує інформацію, що він є сином репресованого куркуля і Юліяна Мовчана звільняють з роботи.

У багатотиражці “Червона нитка” на його місце було призначено відомого українського поета Володимира Сосюру. “Сосюра запросив мене відвідати його. На картці, пригадує він часто

писав: "вечорами завжди дома". І я, хоч і не часто, радо користав його запрошення...". До слова слід сказати, що свої враження від цього знайомства волинянин пізніше описав у спогадах "Портрети, зустрічі, характеристики". Знаходимо згадку про цю пам'ятну подію і в книзі "Незабутнє і непростене": "Поет жив тоді у відомому будинку письменників "Слово"... Мешкав на другому поверсі в квартирі ч. 37. На три кімнати "жилплощі" родина Сосюри мала лише одну широку канапу та невеликий столик, який скоріше нагадував табурет, що служив як "ідальний", а також як письмовий стіл, на якому один із найвидатніших поетів України писав свої вірші. Гості, звичайно, сідали на канапу, яка служила також і ліжком для тоді ще молодого подружжя. Де спав їх синок – не знаю. Правдоподібно також на канапі..." [10, с. 46; 24, с. 16-17].

Після навчання в інституті журналістики Юліяну Мовчану на короткий час ще вдається влаштуватися в редакціях газет "Червоний пекар", "Червоний трамвайник", два роки працювати в редакції газети "Харківський паровозник", з 1938 р. – редагувати заводську газету "Техніка". Однак, чимраз переконуюється, що в тоталітарній державі журналістові неможливо працювати вільно і безпечно, тож вирішує змінити професію. У 1937 р. стає студентом психоневрологічного факультету 2-го Харківського медичного інституту, зробивши для себе висновок, що з усіх професій чи фахів лікарська праця у найменшій мірі пов'язана з будь-якою ідеологією чи політикою – в тому числі й комуністичною.

З групою студентів, які закінчили четвертий курс, у 1941 р. їде на двомісячну практику до львівських клінік. "Це була справді приємна новина, – пише письменник. – Приємна не тільки або не стільки тому, що довелося побувати десь далі від закуреного димом і тоді вже надоїлого (а я там перебував вже одинадцять років) індустріального Харкова, а головне, можливо доведеться поїхати (і безкоштовно) до Львова – до "другої української столиці", побачити власними очима це старе княже українське місто, про яке так багато доводилося перед тим читати і чути, і яке відіграло таку велику роллю в історії нашого народу" [17; 18]. Тут його застає війна. Юліян Мовчан залишається у Львові і у 1943 р. закінчує навчання. Обов'язкову медичну практику відбуває у лікарнях Львова, Тернополя, Сколе та Нового Санчу [12, с. 3, 4].

Пізніше він у спогадах, зокрема, напише, що мав нагоду влітку 1942 р. працювати практикантом в Українському шпиталі Народної Лічниці, найхарактернішою прикметою якої була надзвичайно привітна і гостинна атмосфера, де легко почувався кожний пацієнт. "Директором був вже з посивілим волоссям, але високий і стрункий та на свої 62 роки завжди бадьорий і енергійний д-р Тит Бурачинський... Завідувачем (або як тоді казали, ординатором) відділу внутрішніх недуг був д-р Василь Кархут – відомий також як письменник і редактор (редагував журнал "Дорога"). Також з приємністю пригадую Ераста Бурачинського (сина д-ра Бурачинського), який тоді працював ляборантом лічниці і який завжди охоче пояснював своїм колегам-студентам... техніку різних лябораторних аналізів, якою він володів досконало" [11].

Влітку 1944 р., коли воєнний фронт наближався до Львова, Юліян Мовчан виїжджає на Захід. Спочатку – до Словаччини, де короткий час працює у лікарні Св. Єлисавети у Братиславі, згодом – до Австрії, де стає лікарем у Мельку. Навесні 1945 р. прибуває до Ляйму, поблизу Мюнхена (Німеччина). Там відразу включається в роботу гуманітарної організації під назвою "Українська медична харитативна служба" з допомоги і порад політично і релігійно переслідуваним, та виконує обов'язки табірному лікарю [16, с. 24, 25; 23].

У березні 1949 р. Юліян Мовчан переселяється до Америки. Працює у різних клініках Нью-Джерсі. Після нострифікації лікарського диплому в грудні 1952 р. перебирається до штату Огайо і певний час працює у місті Клівленд, а згодом – розпочинає власну лікарську практику в містечках Малінта, Овквел та Македонії, поблизу Клівленда. Тут практикує аж до виходу на пенсію наприкінці 1986 р.

З 1957 по 1960 рр. виконує призначені обов'язки віце-президента відділу здоров'я Павлігінського району штату Огайо. У 1965 р. відзначений Медичним Товариством Сумітського району за "професійні, моральні та персональні досягнення". Юліян Мовчан обирається також членом Медичної Асоціації штату Огайо, Медичного Товариства Сумітського району штату Огайо, Українського Медичного Товариства Північної Америки.

Затим, з дружиною Оленою Скебіцькою, що родом з Галичини, переїжджає до Детройту. У сім'ї Юліяна та Олени народилися дві дочки – Ольга та Лідія, четверо онуків – Олег, Орест, Андрій та Адам. Виховані вони у справжньому українському дусі. Андрій та Адам, закінчили українську школу, добре володіють українською мовою. Цікаво, що дядьком дружини письменника

був відомий професор Іван Пулюй, винахідник явища, яке ми сьогодні називаємо рентгеновським промінням. “Рентген працював разом з Пулюєм, – згадувала пані Олена, – але виявився хитрішим, запатентував винахід на своє прізвище. Тепер це вяснено. Хоча, на мою думку вже запізно, бо рентген є рентгеном, а Пулюя не згадують” [27].

На честь 70-ліття та як заслуженого лікаря й письменника у 1983 р. Юліяна Мовчана відзначено почесною грамотою УЛТПА. За редакцією Павла Пундія підготовлено архівний збірник біобібліографічних нарисів і статей ювіляра. Медичний Архів-бібліотека УЛТПА в Чикаго випустила розкішний альбом “Д-р Юліян Мовчан. Лікар і журналіст, критик і письменник”, у якому поміщено матеріали про життєвий і творчий шлях письменника, а також опубліковано кращі статті про нього і дописи самого ювіляра. Постійну допомогу і підтримку Юліян Мовчан надавав дослідникові історії української медицини, дійсному членові НТШ, редакторові архівних збірників УЛТПА Павлові Пундієві у роботі над двотомником бібліографічного довідника “Українські лікарі”.

З отриманням Україною незалежності Юліян Мовчан мав можливість побувати на Батьківщині й відвідати рідні місця. Найперше його шлях простелився до рідного села Зороків, яке він ніколи не забував, куди б не кидала його примхлива доля.

У 1992 р. він взяв участь у Всесвітньому конгресі українців, що проходив у Києві. Друга зустріч із рідною землею відбулася у вересні 1993 р. Особливо пам’ятним і зворушливим став вечір зустрічі, організований для жителів рідного села у сільському будинку культури. З коротким вступним словом виступив племінник почесного гостя, дослідник його життєпису, викладач української мови та літератури Олександр Батанов. Про життєвий і творчий шлях письменника розповів викладач Житомирського педінституту (нині університет) Віктор Титов, відтак відбувся діалог письменника з односельчанами. Відрадно, що навіть в поважні роки Юліян Мовчан не втрачав почуття доброго гумору і дивився на світ з оптимізмом і любов’ю, як і в молоді роки. Життя не уявляв без творчої праці. Завжди, куди б не кидала його доля, він разом із лікарською практикою самовіддано працював, як письменник, критик, журналіст. Незмінно шукав себе у слові, прагнув передати в досконалій художній формі все, що пережите.

Помер Юліян Мовчан 6 січня 2002 р. на 89 році життя у містечку Уорен біля Детройту. Поховали його 12 січня 2002 р. на цвинтарі Св. Андрія Первозванного в Савт-Бавнд Бруку, Нью-Джерсі. Був добрим лікарем – його любили пацієнти, шанували колеги. Загальнонаціональне і загальнолюдське завжди були у нього вище особистого, ніколи не підносив власні проблеми над пріоритетом суспільного. Це було свідомою настановою його життя, громадсько-політичним та особистим кредо, і вже тому він гідний високої шани та щирої поваги інших.

Маючи понад 40 років лікарського стажу, Юліян Мовчан в душі завжди залишався журналістом. На жаль, підбірка його публіцистики раннього періоду була втрачена під час воєнного лихоліття. Пізніше став постійним дописувачем газет “Свобода” (довгий час вів рубрику лікарських порад), “Українські вісті” (тут у 60–70 рр. запровадив рубрики “Звідусіль”, “На різні теми”, “Про все потроху”, повідомляючи в них найцікавіші новини з усього світу). Писав також під псевдонімом С. Мурашка, Ю. Польовий, Ю. Соняшний [4].

У Буенос-Айресі (Аргентина) у 1982 р. надруковано автобіографічний спогад Юліяна Мовчана “Незабутнє і непростене” [10] про трагічні події, які пережила родина батька між двома світовими війнами. Твір присвячений родичам та землякам і виразно ілюструє “незабутній й непростений” період нашої історії, що належить до імперської більшовицької політики. Усе описане письменник пережив сам, тож ці художні мемуари читаються захоплююче і з хвилюванням. Тут міститься історія не тільки одного роду, а й історія цілого народу загалом [26].

Особливе значення мають спогади Юліяна Мовчана про визначних діячів науки і активних учасників українського громадсько-політичного життя, а також представників львівської медичної школи, зокрема, – Маріяна Панчишина, Бориса Андрієвського, Миколу Корниліва (Василіва), Михайла Карпишина, Андрія Ластовецького та ін. Мемуари, публіцистичні есе – це яскраві портрети, які передані автором, приміром, у творах “Зустріч з митрополитом Шептицьким”, “Маріян Панчишин” та ін., де він, власне, підкреслює, що ці люди вражають величезною працездатністю, силою мислення і глибокою вірністю українській ідеї. З особливим пієтетом та почуттям глибокої шани він відтворив відому постать національного руху митрополита Андрея Шептицького, який із його розповіді постає українським Мойсеєм, світочем релігійно-філософської думки.

Високу оцінку цим художнім мемуарам дали критики, назвавши книгу "безсмертним документом епохи" [24, с. 47]. Відомий діяч української громади Австралії, також уродженець Житомирщини, Степан Радіон, підкреслив, що автор полонить читача гарним мовним стилем і своєю філософією про людське життя, "своєю надзвичайно далекозорою прозорливістю, спостережливістю, уродженою інтелігентністю житомирського селянина, який досі живе красою українського села і нашої духовної індивідуальності, душі українського народу" [24, с. 58].

Заслугують на увагу й інші твори лікаря, а за замилюванням – журналіста, публіциста й письменника: "Як лікувати себе та інших в наглих випадках. Практичний poradник" [6], "Що варто б знати" [7], "Записки лікаря" [8], "Мої подорожі довкола світу" [13], "Збірка оповідань" [14], книги, видані англійською, іспанською мовами, присвячені проблемам антисемітизму, публікації у часописах. Праці Юліяна Мовчана завжди насичені цікавими фактами, подіями і розповідями про цікавих людей. Особливо, коли ці люди українці. Серед тих, кого з любов'ю описує автор, слід назвати відомого вченого Ярослава Рудницького, видавця і громадського діяча Івана Тиктора, письменницю Оксану Керч, співачку Соломію Крушельницьку, ушанованого науковця Івана Пулюя, Леоніда Молодожона (Лео Мола), Юліяна Середяка, Григорія Комаринського, Степана Радіона та багатьох інших.

Українські емігранти виходять під пером автора живими, повнокровними, справжніми, з цілим комплексом душевних надбань і певних вад. Вони різні, як і всі люди світу, але об'єднує їх одне – українська ментальність і любов до рідного краю [24].

Юліян Мовчан широко відомий англослов'янському світові. Його прізвище згадується у багатьох енциклопедичних довідниках і словниках [20], а сьогодні творчістю, громадською та лікарською діяльністю волинянина цікавляться вітчизняні дослідники історії України й історії медицини. У своєму житті, за словами Павла Пундій [15, с. 166-168], він перейшов дві світоглядні школи: радянську та вільну європейсько-американську, але у творах став на шлях українсько-національно-патріотичний.

Джерела та література:

1. Ганіткевич Я. Українські лікарі-вчені першої половини ХХ століття та їхні наукові школи. Біографічні нариси та бібліографія / Ярослав Ганіткевич. – Львів, 2002. – 554 с.
2. Ганіткевич Я. Історія української медицини в датах та іменах / Ярослав Ганіткевич. – Львів, 2004. – 364 с.
3. Гнатишак А. Лікарі в розбудові української державності / Анатоль Гнатишак // Медична газета України. – 1995 – 14 серп.
4. Дудко В. Мовчан Юліян (Julian Movchan) / В. Дудко // Енциклопедія української діаспори. – Нью-Йорк; Чикаго: НТШ в Америці, 2012. – Т.1: Сполучені Штати Америки. – Кн. 2: Л – Р. – С. 126 – 127.
5. Жукова Л. Зустріч через півстоліття / Людмила Жукова // Шлях перемоги. – 1993. – 2 жовт.
6. Мовчан Ю. Як лікувати себе та інших в наглих випадках. Популярно-практичний лікарський poradник / Юліян Мовчан. – Мюнхен; Авґсбург, 1946. – 48 с.
7. Мовчан Ю. Що варто б знати. Проблеми українського національно-державного визволення, подорожні нотатки, портрети, зустрічі та характеристики / Юліян Мовчан. – Торонто: Срібна сурма, 1966. – 398 с.
8. Мовчан Ю. Записки лікаря / Юліян Мовчан. – Буенос-Айрес, Аргентина, 1970. – 323 с.
9. Мовчан Ю. Студії медицини у Львові за німецької окупації / Юліян Мовчан // Лікарський вісник УЛТПА. – 1959. – Ч. 15; Там само. – Ч. 16.
10. Мовчан Ю. Незабутнє і непростене. Історія однієї української родини між двома світовими війнами (Спогад) / Юліян Мовчан. – Буенос-Айрес: Науково-дослідницьке Товариство української термінології. – Нью-Йорк, США, 1982. – 189 с.
11. Мовчан Ю. Український шпиталь Народної Лічниці / Юліян Мовчан // Новий шлях. – 1982. – 4 верес.
12. Мовчан Ю. Відновлення медичних студій у Львові 50 років тому / Юліян Мовчан // Народне здоров'я. – 1993. – № 22; Там само. – № 23.
13. Мовчан Ю. Мої подорожі довкола світу / Юліян Мовчан. – Нью-Йорк: Науково-дослідне Товариство української термінології. – Нью-Йорк, 1985. – 307 с.
14. Мовчан Ю. Оповідання / Юліян Мовчан. – Нью-Йорк: Науково-дослідне Товариство української термінології. – Нью-Йорк, 1988. – 64 с. – [На обкладинці заголовок "Збірка оповідань"].
15. Пундій П. Д-р Юліян Мовчан: [біографічний нарис] / Павло Пундій // Лікарський вісник. – 1983. – Ч. 3 (108).
16. Пундій П. До 80-річчя д-ра Ю. Мовчана – лікаря, публіциста і письменника / Павло Пундій // Нові дні. – 1993. – Трав.

17. Пундій П. Українські лікарі. Біобібліографічний довідник / Павло Пундій // [гол. ред. Я. Ганіткевич]. – Кн. 1: Естафета поколінь національного відродження. – Львів; Чикаго, 1994. – 326 с.
18. Пундій П. Українські лікарі. Біобібліографічний довідник / Павло Пундій // [гол. ред. Я. Ганіткевич]. – Кн. 2: Лікарі діаспори та їх діяльність для рідного краю. – Львів; Чикаго, 1996. – 448 с.
19. Пундій П. Д-р Юліян Мовчан (1913–2002) / Павло Пундій // Лікарський вісник. – 2002. – Ч. 2.
20. Пундій П. До 80-річчя д-ра Ю. Мовчана – лікаря, публіциста, письменника / Павло Пундій // Нові дні. – 1993. – Трав.
21. Пундій П. Пам'яті Юліяна Мовчана – лікаря, журналіста, письменника / П. Пундій // Народне здоров'я. – 2002. – Берез.
22. Романюк М. Оратаї журналістської ниви: українські редактори, видавці, публіцисти / М. Романюк. – Львів, 2002. – С. 142–143.
23. Романюк М. Мовчан Юліян / М. Романюк // Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника / [За ред. М.М. Романюка]. – Львів, 2002. – Вип. 9. – С. 361–362.
24. Сорока П. Юліян Мовчан. Нарис життя і творчості / Петро Сорока. – Тернопіль, 1998. – 190 с.
25. Савка М. Мовчан Юліян / М. Савка // Українська журналістика в іменах: матеріали до енциклопедичного словника / [За ред. М.М. Романюка]. – Львів, 2000. – Вип. 7. – С. 224–225.
26. Тимочко М.Г. Життя і творчість Юліяна Мовчана – як дзеркало долі українця між двома світовими війнами / М.Г. Тимочко, М.І. Тимочко // Проблеми українського державотворення: історія і сучасність. Матеріали міжнародної науково-краєзнавчої конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження О. Ольжича / Наук. зб. “Велика Волинь”. Вип. 35. У двох томах. – Житомир: М. Косенко, 2007. – Т. II. – С. 62–66.
27. www.city.zt.ua/istoriyarayoniv/istoriyachernyahivskogorayony/332-vidatni-lyudichernyaxivshhiniyulian-movchan.html.